

György-Horváth László

Énekes népszokások I.

 NSZFI
NEMZETI SZAKKÉPZÉSI
ÉS FELNŐTTKÉPZÉSI INTÉZET

A követelménymodul megnevezése:

Zenész alapmodul

A követelménymodul száma: 1436-06 A tartalomazonosító száma és célcsoportja: SzT-022-50

ÉNEKES NÉPSZOKÁSOK ÚJÉVTŐL ARATÁSIG

ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

Tanulmányozza a magyar paraszti társadalom kalendáriumának jeles napjaihoz kapcsolódó énekes népszokásait az újévtől aratásig tartó időszakban.

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

A NÉPI JÁTÉKOK ÉS NÉPSZOKÁSOK KAPCSOLATA

A folklór többi műfajához hasonlóan a népi játékok is szájhagyomány útján maradnak fenn. A gyermeket születésétől fogva körbeveszi a játék, a mondóka, a dal. Az ölbéli gyermekek játékaikat a felnőttekkel, esetleg nagyobb gyerekekkel játszották.

*Kerekecske, dombocska,
Itt volt egy kis kutacska,
Abba volt egy kis csik mákocska,
Oda ment a szomszéd cziczája,
Mind megette.
Merre szaladt?
Erre, erre, erre!¹*

A gyermekdalokat különböző mozdulatok, játékok kísérik. „Csip, csip, csóka”: megcsipdesik egymás kezét. A nagyobb gyerekek a cselekményes játékaik során szerepeket játszanak: „Bújj, bújj, bokrosi” – átbújik a gyereksereg a „kapun”, amelyet ketten felemelt, összefogott karjukkal tartanak. „Tekeredik a kígyó” – masíroznak egymással kézenfogva. „Most viszik, most viszik, Danikáné lányát” – a fogyó-gyarapodó játék során történik a lánykérés. A szöveg, a dallam és a cselekvés egységet képez ezekben a játékokban ebben az életkorban. A későbbiekben a játék mindennapjait felváltják az egyes kiválasztott idők, jeles napok, ünnepek, különleges alkalmak. A játék megmarad, de szövegei kapcsolódnak az adott jeles naphoz. Számos népszokásunk dallama is gyermekjátékokban gyökeredzik.

¹ Forrás: Kiss Áron – Magyar Gyermekjáték Gyűjtemény, 3. o., Bp. 2000

A **jeles napok** az év ünnepei, ma javarészt a kereszténység ünnepeinek emlékét őrzik. A keresztény ünnepekben azonban többnyire pogány kori ünnepek élnek tovább.² Míg a mindennapi énekes játékokat leginkább lányok játszották, a jeles napok szokásaiban a fiúk is jelentős szerepekhez jutnak.

ÚJÉVI KÁNTÁLÁS

Január 1.

Hazánkban az egész középkorban az év kezdetét karácsonytól, azaz december 25-től számították. A január 1-jei évkezdet a Gergely-féle naptárreform (1582) óta vált általánossá, véglegessé pedig 1691-ben XI. Ince pápa tette. Az egyházi év advent első napjával kezdődik.

"Az esztendőnek legelső napja ez, melyet a római pogányok nagy örömben, sokféle vigasságokkal, táncokkal, oktalan állatoknak bőrökben való öltözésekkel, férfiaknak asszonyok', asszonyoknak férfiak' köntösökbe való járásban s még sok fertelmes vétkekben töltöttek el. A pogányok keresztyénekké lévén, ez a megrögzött rossz szokás a keresztyének közé is béjött."³

Az év első napja gonoszjáró napnak számított. A magyar nyelvterületen általános szokás volt, hogy a fiú gyerekek, legények, fiatal házasemberek egyedül vagy csapatosan házról házra jártak, újévet köszöntöttek. A legények mindenféle eszközzel zajt keltettek, hogy elűzzék a gonoszt. Kolomppal, csengővel, kereplővel, karikás ostrorral lármáztak.

Erdélyben, a mezőszéki Széken engedélykérés után a ház ajtaja előtt kezdenek énekelni a fiúgyerekek:

1. ábra

*Hirdeti már a Messiást
 Eljöttek lenni,
 Legyetek a nagy Istennek
 Mind új hívei.*

² Forrás: Kerényi György – Magyar énekes népszokások, Bp. 1982: 30

³ Forrás: A Magyar Népzene Tára, II. 3. 1.

*Úr Jézusunk, mi Krisztusunk
Áldjál minket!
Bor, búzával, békességgel
Látogass minket!*

*Eltölt már egy ősztendő,
Melyben bánkódtunk,
Bánatinkban siralomra
Sokszor jutottunk.*

*Jutott hozzánk ez új idő,
Melyben vigadjunk,
Vígóságunkban az Istennek
Hálákat adjunk!*

Bent a házban folytatják a köszöntőt, ahol a háziak almával, dióval kínálják őket:

*Ez újév reggelén minden jót kívánok,
amerre csak járok, nyíljanak virágok!
Még a hó felett is virág nyiladozzon,
dalos madár zengjen minden rózsabokron!
Minden szép, minden jó,
legyen mindig bőven,
szálljon áldás rátok
ez új esztendőben!
Boldog újévet kívánok!⁴*

(Szék, 1993. Gyűjtötte: Karácsony Molnár Erika Lejegyezte: Lázár Katalin)

Újév napjához tiltások sora kapcsolódik. Ezen a napon nem szabad semmit kiadni házból, mert akkor egész éven át minden kimegy onnan. Nem szabadott dolgozni, főzni, mosni, állatot befogni, bizonyos ételeket enni. Emellett január első napja alkalmas volt férjjóslásra és időjóslásra is.

Aranycsitkőzés

Erdélyben, Magyar királyfalván az aranycsitkőzés volt szokás. A gyerekek újév reggelén kis csomagokat (almával, dióval, kaláccsal megrakott bugyor) hajítottak be az ablakon vagy az ajtón, miközben próbáltak észrevétlenek maradni.

⁴ Forrás: Tátrai Zsuzsna – Karácsony Molnár Erika – Jeles napok, ünnepi szokások.

VÍZKERESZT NAPI HÁROMKIRÁLYJÁRÁS

Január 6.

Vízkereszt, *szentkereszt* a római egyház Ehipania Domini (az Úr megjelenése) elnevezésű ünnep magyar neve. Ezen a napon volt szokás a katolikus falvakban a víz- és házszentelés.

A háromkirályok napja a karácsonyi ünnepek kör zárónapja és a farsang kezdőnapja. A három napkeleti bölcst ezen a napon látogatta meg a kis Jézust. A háromkirály-járás főként a Dunántúl déli részén volt ismeretes. A bibliai három királyokat megszemélyesítve a napkeleti bölcsek – Gáspár, Menyhért, Boldizsár – történetét elevenítette föl ez a szokás. A gyerekek erre az alkalomra előre készültek. Jelmezt varrtak maguknak, fejükre koronát készítettek. Somogyban kiugratható csillagot barkácsoltak.

2. ábra. Háromkirály-járó lányok, Mogyoród, 1929⁵

Beszólnak: – Szabad-e háromkirályt járni?

Heródes (bejön): – Én vagyok Heródes király, aki keményen felfegyverkezve keresem Isten fiát, hogy megöljem egek urát. Napkeletről bölcsek jönnek, akik kisdedet keresnek. (Kiszól)
– Gyere be, Menyhárt!

Menyhárt (bejön): – Én vagyok Menyhárt király. Csillag a mi vezérünk, mely felvezet a mennybe. Gyere be, Boldizsár!

Mindhárman: – Gáspár, Menyhárt, Boldizsár, mind a három szent király!

BALÁZSJÁRÁS

Február 3.

⁵ Forrás: Bihari Anna – Pócs Éva: Képes magyar néprajz. Corvina Kiadó, Budapest, 1985: 140. Fotó: Görnyei Sándor

Szent Balázs püspök a torokbetegségek gyógyítója. Adománygyűtő, köszöntő, iskolába toborzó szokásaink egyike. A kezdeti időkben a tanító tanítványaival együtt járta sorra a falut, majd később már csak a fiúk jártak házról házra. Elmondták éneküket, ezután a háziak megvendégelték őket: vasnyársukra kolbászt, szalonnát, liszteszsákot akasztottak. A kapott ajándékot a tanítónak adták, aki pár nap múlva vendégül látta a gyereksereget.

Balázs vitézei – 10–12 éves legények – ünnepelőbe öltözve, egyikük fején "püspöksüveg", a többiekén koronaszzerű papírcsákó van. Fakard, nyárs a kezükben.

3. ábra.

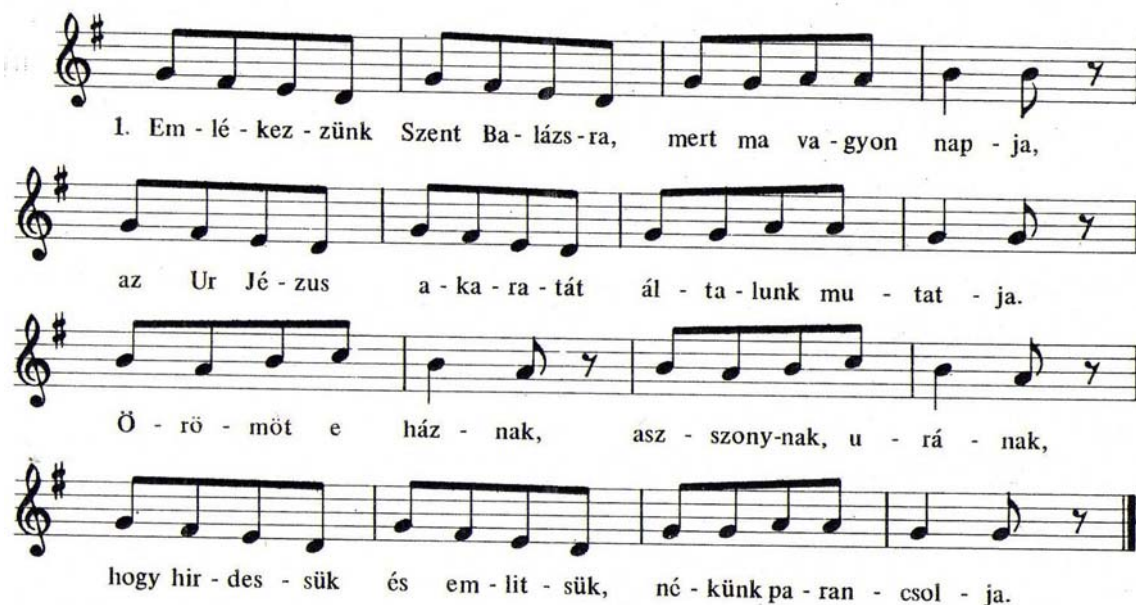
*Háziasszony arra kérünk légy szíves mihozzánk,
ne gondold, hogy mi ezért hálánkat ne adnánk.
Lásd a nyársunk üres, a gyomrunk is éhes,
ne sajnáld a szalonnádat, nekünk jól megfizess.*

FARSANG

Január 6-tól vízkereszt napjától hamvazószerdáig, a húsvétot megelőző negyvennapos böjt kezdetéig tart. A tavaszvárás ünnepe. Változó ideig tartó időszak, a lakodalmak, a multságok, a disznótorok ideje. A farsangi szokások "farsang farkára", azaz a végére összpontosultak, farsangvasárnapra, farsanghétfőre és húshagyókeddre.

FARSANGI KÖSZÖNTÉS

A farsangi köszöntés szokása általánosan elterjedt volt a magyar nyelvterületen. Adománygyűjtő szokás. Tájegységenként igen változatosak a köszöntők. Abban azonban megegyeznek, hogy az elkövetkező évre kívánnak bő termést, egészséget, szerencsét. "Szabad-e farsangot köszönteni?" – kéredeztek be házról házra a fiatalok. Elénekeltek jókívánságaikat, ezért ajándékot: tojást, zsírt, pénzt kaptak.

4. ábra.

FARSANGI VÉNLÁNYCSÚFOLÁS

A farsang a lakodalmak ideje is volt. Éppen ezért ebben az időszakban nyíltan, játékosan figyelmeztették azokat, akik már elértek egy megfelelő kort, mégsem mentek még férjhez. A *tuskóhúzás*, *kongózás*, *szűzgulyahajtás*, *állakodalom* szokások mind a vénlányok kigúnyolásáról szólnak.

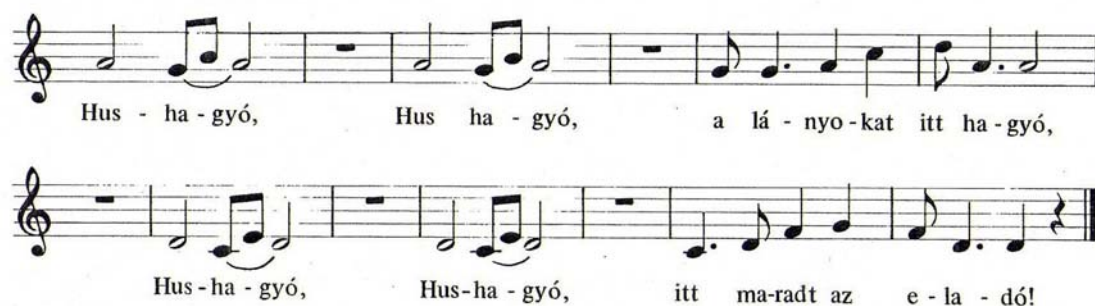
5. ábra.

GERGELYJÁRÁS

Március 12. Gergely napja

Gergely napja, tavaszkezdő nap. A *gergelyjárás* vagy *gergelyezés* az egész magyar nyelvterületen ismert, az iskolás gyermekek adonyánygyűjtő, köszöntő, dramatikus játéka. E szokás eredete a középkorra vezethető vissza. I. (Nagy) Gergely pápa (540–604) bencés szerzetesből lett római pápa a középkori európai műveltség egyik megalapozója. Összegyűjtette és rendszerezte korának és birodalmának keresztény népénekeit, gondoskodott fennmaradásukról. Ezeket az egyházi énekeket *gregorián* énekeknek nevezzük.

Az iskolához fűződik a gergelyjárás szokása. Abban az időben, amikor még nem volt kötelező az iskolabajárás, ilyen toborzással igyekeztek népszerűsíteni "Gergely vitézei" a diákéletet. Az iskoláskorú fiú gyerekek a katonai toborzás mintájára különféle katonai rangokat viseltek. Fejükön szalagokkal feldíszített, csúcsos papírsüveg, kezükben fakard volt, az adományok számára kosarat vagy zsákot vittek. Így jártak házról, házra:

6. ábra.

2. Lám, a madarak is,
hadd szaporodjanak,
majd eljönnek,
a szép kikeletkor
sok szép énekszóval
zengedeznek.

3. Mert ilyen helyben,
mint gyümölcsös kertben
a fia fák,
nevelkednek ifjak,
gyermekek, jó fiak
Isten által.

4. Ily helyben királyok,
urfiak, császárok
taníttatnak,
a szegény árvák is,
elhagyott fiak is
oktattatnak.

5. *Ti is ezenképpen
jertek el nagy szépen
iskolánkba,
hol velünk legyetek
és szép részt vegyetek
tudományban!*

6. *Nem jó tudatlanul
felnőni parasztul
e világban,
mert így emberségre
nem mehet tisztségre
ez országban.*

7. *Szüléknek öröme,
mint drága gyöngyszeme
ti kedvesek,
Krisztus mutat példát,
hogyan ebben ő magát
keressétek.*

8. *Krisztus Urunk régen
itt a földön lévén
gyermekkorban,
szereti rendünket,
ülvén doktorok közt
a templomban.*

9. *Jertek el hát velünk,
mert értetek jöttünk,
jó gyermekek!
Sok áldást úgy vesztek,
Istennél úgy lesztek
ti kedvesek.*

10. *Ott kell megtanulni,
miként kell szolgálni
az Istennek:
hittel, szeretettel,
szent, kegyes étellel
Felségének.*

11. *Kérünk hát, jó szülék,
hogyan jól megértsétek,*

amit mondunk,
mert nem azért jöttünk,
hogy itt időt töltsünk
házatoknál.

12. Hogyha nem adhattok
az útra deákot
házatokból,
papirosra valót
adatok adományt
javatokból,

13. hogy Isten áldása
és szent áldomása
házatokon
maradjon mindvégig,
világ végeztéig
jószágtokon!

(Barabásszeg, Zala vm.)

Sok helyen a gergelyjárás szokása leegyszerűsödött formájában élt tovább:

7. ábra.

E, e, e, hozzanak mi nekünk ide
Egy nagy teli csutorát
Vagy egy darab szalonnát!

*I, i, i, örülünk most ezen mi,
hogy hiába nem járunk
e becsületes házba*

*Ó, ó, ó, valamit adnak, mind jó.
Azért erszényt nyissanak,
egy-két garast adjanak!*

BÖJTI LEÁNYJÁTÉKOK

A húsvét mozgó ünnep. Időpontját 325-ben a niceai zsinat állapította meg: a tavaszi napéjegyenlőség (március 21.) követő holdtölte utáni első vasárnap. Így a húsvét minden évben március 22-e és április 25-e közé esik.

A nagyböjt, a húsvétot megelőző időszak a keresztény egyházban a húsvéti előkészület ideje, a hamvazószerdától húsvétvasárnapig tartó időszak. A böjt idejére különböző tilalmak vonatkoztak. A szórakozási, étkezési tilalmak ellenére kialakultak különféle szokások, játékok főként az ifjúság körében. A leányok legismertebb böjti játéka a **karikázás**, *karéjozás*, *kerekecskés*, Somogyban az *erdőjárózás*, a Nyírségben a *hajlikázás* volt. Elsősorban palócföldön, Dél-Dunántúlon, a Dunamente déli részén volt jellemző. Ezen archaikus szokás kísérete egyszólamú ének, amelyre zárt kör alakban táncoltak. A tánc szabályozottan történik, hiszen a kötött forma nem ad lehetőséget az egyéni rögtönzésre. A fontosabbik elemét nem a lépések váltakozása, hanem a dal jelenti. "A nyelvi megkülönböztetés is tükrözi, hogy parasztságunk szemlélete szerint a karikázó nem azonos a szó szoros értelmében vett táncolás fogalmával: a nagy falusi táncmulatságokon kívül használatos *táncpótlék*, a böjti tilalom sem vonatkozott rá. A karikázó két (csárdás és futó vagy lépő és futó), néha három (lépő, csárdás, futó) részből áll."⁶

8. ábra.

⁶ Forrás: Martin György – Magyar tánc típusok és táncdialektusok. Budapest, 1995: 31–32.

9. ábra. Karikázó, Buják (Nógrád megye). Gönyey (Ébner) Sándor felvétele

*Mester úrnak nincs csizmája,
Fázik szegénynek a lába.
Majd elmegyünk a vásárra,
Veszünk csizmát a lábára.*

*Ki az urát nem szereti,
Sárgarépát főzzön neki.
Jól megsózza, paprikázza,
Hogy a hideg is kirázza.*

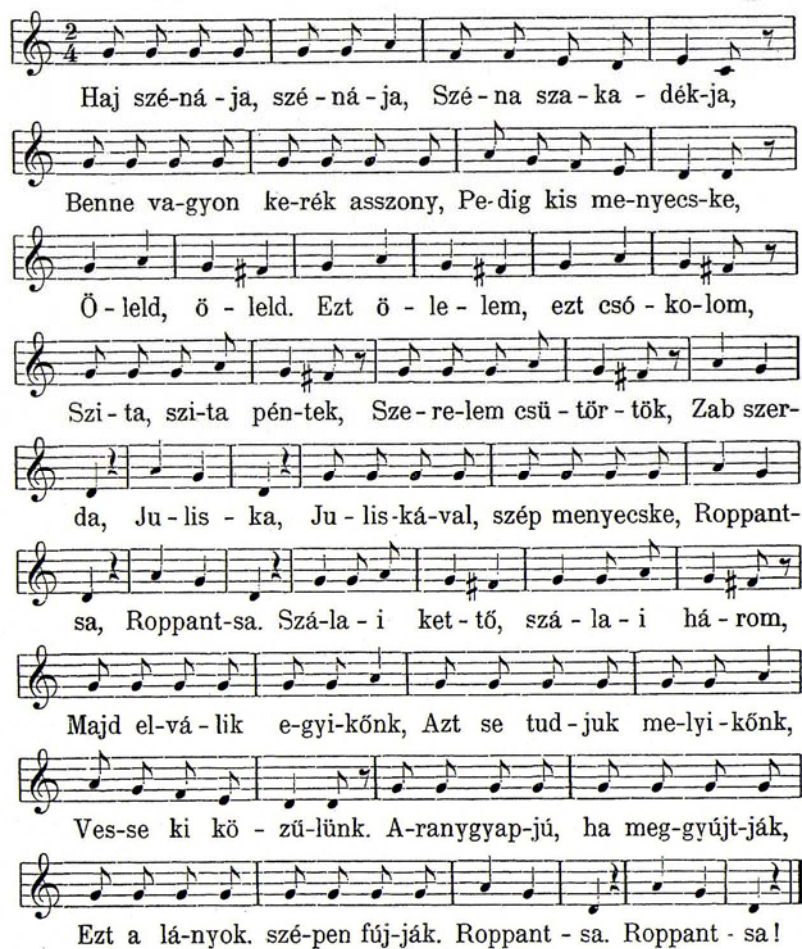
A szinalázás jellegzetes böjti táncos játék. A fiatalok körbeállnak és énekelnek. A kör közepén álló leány a megfelelő szövegrésznél behív egy legényt, és csárdást táncol vele. A szövegnek és a dallamnak számos változata ismert.

10. ábra.

A böjti leányjátékok közé tartozik a **kanyargós vonulás**: kifli vagy félhold alakban kerülgetik a nagylányok a kisebb guggoló kislányokat, közben végig énekelnek.

Karjukat a magasban összefogva játszottak a lányok – ritkábban a fiúk is – **kapus játékokat**. A böjti vasárnapokon énekelve vonultak végig a falun.

Haj szé-ná - ja, szé - ná - ja, Szé - na sza - ka - dék - ja,
 Benne va-gyon ke-rék asszony, Pe-dig kis me-nyecs-ke,
 Ö - leld, ö - leld. Ezt ö - le - lem, ezt csó - ko - lom,
 Szi - ta, szi - ta pén - tek, Sze - re - lem csü - tör - tők, Zab szer -
 da, Ju - lis - ka, Ju - lis - ká - val, szép menyecske, Roppant -
 sa, Roppant - sa. Szá - la - i ket - tő, szá - la - i há - rom,
 Majd el - vá - lik e - gyi - kőnk, Azt se tud - juk me - lyi - kőnk,
 Ves - se ki kö - zű - lünk. A - ranygyap - jú, ha meg - gyújt - ják,
 Ezt a lá - nyok. szé - pen fúj - ják. Roppant - sa. Roppant - sa!

11. ábra.

Con moto

Egy sze - ge, két sze - ge, hat sze - le - meny - nye,
 hat ágy haj - ma, hat - van dinya - nye,
 Csi - ri - párn fe - ne - ke, hol a tik - nak a fi - a,
 szőr i - de, szőr o - da, ki - men - tek a domb - ra,
 Ka - lo - csa - i sző - lő - he - gyen hat szál vesz - sző,
 ősz - sze - szedték, ősz - sze - fon - ták, ősz - sze - ko - co - gat - ták.
 Szél fuj - do - gál - ja, Harmat haj - to - gál - ja.
 Á - ru - di, pá - ru - di, majd el - fá - rad e - gyen - ki,
 azt se tud - ja, me - lyi - ké, husz, husz, husz.

12. ábra.

VIRÁGVASÁRNAPI KISZEHAJTÁS ÉS VILLÓZÁS

A húsvétot megelőző vasárnap, a nagyhét kezdete Jézus Jeruzsálembe való bevonulásának emlékűnepe. A nép örömjongással ünnepelt, virágokat, pálmaágakat hintett Krisztus lába elé. Dominicca palmarum, azaz pálmavasárnap. A magyar nyelvterületen a szentelt pálmát a barka helyettesíti. A pap osztotta ki a hívek között szentelt barkát, amit rontás és természeti csapások ellen, gyógyításra is felhasználtak. Ehhez kapcsolódik a **villózás** és a **kiszehajtás** szokása.

13. ábra. Bújj zöld ág játék (Szék, v. Szolnok–Doboka m.)

A *kisze*hajtás pogány tartalmú, téltemető, tavaszkezdő szokás. A *kisze*, *kice*, *kiszőce*, *kicevice* menyecske ruhába felöltöztetett szalmabáb, ami a sötétség, a tél, a betegség jelképe volt, ezért akartak megszabadulni tőle. A kiszét énekszóval hajtották ki, vitték végig a falun. Elöl mentek a kiszét tartó nagyobb lányok, mögöttük a kisebbek.

14. ábra. Kisze hajtás. Hont, 1948

*Csáki Mari ládája,
üresen van bezárva.
Ha üresen nem volna,
a kiszére adott volna.*

Bubis Andi otthon ül,

a kiszére péntőt sző.

Vígan várjuk Szent Györgyöt,

énekszóval pünkösdt.

A falu határáig vagy a patakhöz vonultak, itt levetkőztették a kiszét. Ezután elégették, vagy a vízbe dobták. Hazafelé énekeltek, kapus játékot játszottak.

A villő szó eredete egyrészt a latin *villus* – *lomb*, másrészt a szláv eredetű *vila, vily* – *tündér* szóval kapcsolatos. A villőfának nevezett fűzfaágak a tavaszt, az újjáéledő természetet, a termékenységet jelképezik. Énekszó kíséretében szalagokkal feldíszített villőágakkal a kezükben járták végig a leányok a falu házait. Egy-egy háznál a gazdaasszony megveregette a lányokat egy letört gallyal, hogy mind menjenek férjhez.

15. ábra.

A két szokás gyakran összekapcsolódik: előbb kivitték a telet jelképező szalmabábot, a kiszét, majd behozták a tavaszt szimbolizáló villőt.

ZÖLDÁGJÁRÁS

A nagyleányok és a nagyleányok húsvétvasárnaphoz és más tavaszi vasárnapokhoz kapcsolódó szokása. A fiatalok felsorakoznak, a falu egyik végén, kezükben zöld ággal. A sor mindkét végén ágakkal kaput tartanak, ami alatt átbújik az összefogódzott sor. Közben felelgetve énekelnek vagy egyszerű kérdés-felelet formában játszanak:

- *Itthon vagy-e hidas mester?*
- *Itthon vagyok, csak most jöttem.*
- *Eressz által a hidadon!*
- *Nem eresztelek, mert leszakad.*
- *Ha leszakad, megragasztjuk.*
- *Mivel tudnád megragasztani?*
- *Gyűrű-gyönggyel, gyöngyharmattal.*
- *Honnan vennéd gyűrűgyöngyöt?*
- *Isten adná jobb kezére.*

Havajgatás

Moldvában, Klézsén tavaszköszöntő szokás. Fűzfából tilinkát, a fűzfa héjából sípot készítenek. Ekkor bele is fújnak, hogy a halottak tudják meg, újra eljött a tavasz, a húsvét napja.

16. ábra.

Husvét után tavasz világ,
Még asztán jó nyár.
Husvét után tavasz világ,
Még asztán jó nyár.

S e madárcák esszegyülnek,
Szépen zengedeznek,
Csak az árvák keseregnek,
Ők nem énekelnek.

S e hótak is arróhallják,
Nekünk tavaszunk jött:
S e hótak is arróhallják,
Nekünk tavaszunk jött:

Kicsi bárán bőgéséről,
Tilinka szólásról.
Kicsi bárán bőgéséről,
Tilinka szólásról.

Tavasz, tavasz, gyenge tavasz,
Mindent megújítasz,

*Erdőt, mezőt béborítasz,
Engemet szomorítasz.*

17. ábra.

HÚSVÉT VASÁRNAPI KÁNTÁLÁS

Húsvét első napján Szatmárban a legények sorra járják a lányos házakat, élükön a *beköszöntő*. A lányok a *tojásvívő* legénynek adják a tojást, miután meglocsolták.

18. ábra. Lőrincz Györgyné Hodorog Luca tilinkázik. Klézse (Zakariás Attila felvétele)

*Lám a madarak is,
hangicsálnak ők is,
vigadoznak,
szép plánták ujulnak,*

*termőfák vidulnak,
virágoznak.*

Mária, Borbála,
 Rebeka, Zsuzsánna,
 kegyes szűzek,
 keljetek fel ágyból,
 cifra nyoszolyából,
 mit alusztok!

Hímes tojás lészen,
 tizenkét pár készen
 mi számunkra,
 ha pedig nem lészen,
 vizipuskám készen
 számotokra.

FEHÉRVASÁRNPAP

Fehérvasárnap vagy mátkáló vasárnap a húsvétot követő vasárnap, a húsvéti ünnepkör zárónapja. E vasárnap jellegzetes szokása volt a **komálás, mátkálás, vésározás**, a fiatalok szertartásos barátsághozjárása, amit *komatállal* pecsételték meg. A komatálon hímes tojás, sütemény, gyümölcs és bor volt. A barátsághozjárásnak ez a formája inkább a nőknél fordul elő, a férfiak körében ritkább. Ez a szokás legtovább a Dunántúlon és Moldvában maradt meg.

19. ábra.

PÜNKÖSD

A pünkösöd elnevezés a görög *Pentekosztész* – *ötvenedik* szóból származik. Mozgóünnep, a húsvétot követő ötvenedik napon kezdődik, tehát május 10-e és június 13-a között. A pünkösöd a keresztény egyház újszövetségi ünnepe. Arra emlékezünk, hogy a Szentlélek ezen a napon leszállt az apostolokra. Aházzról házra járó legismertebb szokásoknak két táji típusa különíthető el: a **pünkösdikirályné-járás** a Dunántúlon, a **pünkösödölés** az Alföldön és Északkelet-Magyarországon jellemző.

20. ábra.

PÜNKÖSDÖLÉS

Az Alföldön és Északkelet-Magyarországon volt jellemző a pünkösödölés, *mimimamázás*, *mavagyon-járás*, *mivanma-járás* szokása. A szereplői általában leányok voltak, akik csoportosan házról házra jártak, énekeltek táncoltak, szavaltak. Ha lányok és legények voltak a játék szereplői, közös táncmulatsággal zárták a napot. A szereplők elnevezése és a játék menete alapján a pünkösödölésnek három jellegzetes típusa van:

1. a pünkösdi királynő a központi szereplő, a ki ruhájával, díszével is kitűnik a többiek közül
2. a lakodalmas menet analógiájára menyasszony, vőlegény, vőfély, koszorúslány szerepelt
3. nem választottak megkülönböztetett szereplőket

21. ábra.

PÜNKÖSDIKIRÁLYNÉ-JÁRÁS

A pünkösdkirályné-járás, *cucorkázás*, *pünkösdköszöntés*, *pünkösdjárás* a leányok csoportos játéka, termékenységvarázslással egybekötött pünkösdvasárnapi szokása a Dunántúlon.

A fehérbe öltözött nagylányok a 10–15 mindennapi vagy ismétlő iskolások közül kerültek ki. Általában öt szereplője van; közülük egy a beköszöntő, vagy beszélő, kettő a királynét emelő, egy a kosárhordó vagy tojáshordó. A főszereplő a selyemkendőkkel betakart királyné (cucorka, kiskirályné, királynéasszony), öt év körüli szép kislány.

A házról házra járó szokás ebben az esetben is beköszöntéssel kezdődik:

– *"Be szabad-e menni maguk böcsületes hajlékukba pünkösdjárási éneket elmondani?"*

Majd énekelnek:

22. ábra. Pünkösdkirályné-járás. Galgahévíz (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.), 1938.

*Melyet Krisztus ígér vala,
Akkor a tanítványoknak,
Mikor mene mennyországba
Mindenek láttára.*

*Tüzes nyelveknek szólása,
Úgy mint szeleknek zúgása
Leszálla az ő fejükre
Nagy hirtelenséggel.*

*Bételvén a Szentlélekkel,
Kezdének szólni nyelvekkel.
Amint nékik a Szentlélek
Ád vala szólani.*

*Örüljünk azért őneki,
Mondvánékes dicséretet
Felmagasztalva ő nevét,
Mindörökké, ámen.*

.Miután elénekelték e dalt, a királynét emelők a karjukra ültetik a királynét, vagy karjánál fogva magasra emelik, és kétszer mondják:

– "Ekkora legyen a kendtek kenderje!"

PÜNKÖSDI HESSPÁVÁZÁS

Udvarhelyszéki, sóvidéki tehát Erdélyben szokás pünkösdkor a hesspávázás. Csapatot alkotva, énekelve, különböző szerepeikben menetelnek a gyerekek végig a falun, járnak házról házra. Szereplők: egy király, egy királyné, egy királylány, nyoszolyólányok, zászlóvivők, ludak.

23. ábra.

Jó reggel felkelnék,
Folyóvízre mennék,
Folyóvizet innék,
Gyöngyharmatot szednék.

Szárnyam csattogtatnám,
Szép tollam hullatnám,
Szép leány felszedné,
Kalapjába tenné.

Az ő édesének,
Bokrétának tenné.

A pünkösdi rózsza,
Kihajlott az útra,
Gyere be viola,
Szakassz egyet róla!

Én már szakasztottam,
El is szalasztottam,
De még szakasztanék,
Ha jóra találnék.

*Ha jóra, ha szépre,
Régi szeretőmre.
Hess páva, hess páva,
Királyné pávája!*

*Lúdjaim, lúdjaim
Tizenketten vagytok.
Mind a tizenketten
Hófehérek vagytok.*

*Elhajtottam ludam
Szentgyörgy közepébe,
Elküldtem uramat
Ludam elejibe.*

*Ludam gyere haza,
Uram vesszen oda,
Ő se vesszen szegény,
Mert jó pipás legény.*

*Jó lesz komondornak,
Kemence búvónak.
Hess páva, hess páva,
Királyné pávája!*

SZENT IVÁN NAPI TŰZUGRÁS

A nyári napfordulóra, június 24-re esik. Szent Iván, azaz Szent János, Virágos Szent János, Búzavágó Szent János ünnepe, aki az ünnep patrónusa, Krisztus előhírnöke. Keresztelő Szent János születése hat hónappal előzi meg Jézusét, azaz december 24-ét. Ezen a napon kereszténység előtti hiedelmek is megjelentek: a falun kívül eső helyen történt a nap lényege a tűzgyújtás, tűzugrás és sok éneklés. A tűz, mint őselem gyújtásának számos magyarázata van. Egyes helyeken úgy hitték, a tűz távol tartja, elűzi a gonosz szellemeket, a betegségeket illetve a rontást. Máshol a lányt legény ugratta át a tűzön, hogy megtisztuljon, termékeny legyen, a tűzugrásnak szerelemvarázsló célja is volt. Ezt a szokást hosszú éneksorozat kísérte.

A tűzgyújtáskor az alábbi dalt énekelték:

24. ábra.

*Egyik szögin ülnek a szép öregasszonyok,
 Másikon ülnek a szép öreg emberek.
 Harmadikon ülnek szép ifjú legények,
 Negyediken ülnek szép hajadon lányok*

Ezt követik a párosítók a résztvevő fiatalok neveivel. Sorban átugorták a tüzet:

25. ábra.

A virágok vetélkedésének éneklése közben a lányok, asszonyok illatos füveket dobtak a tűzbe.

Mel ma - gos ru - ta - fa, á - ga el - á - ga - zott,
a ten - ge - ren ál - tal haj - lon - gott.
1. E - gyik á - ga haj - lott Bal - kó Pis - ta ud - va - rá - ba,
2. Má - sik á - ga haj - lott Csá - szár Bor - csa ud - va - rá - ba,
1-2. Se - lem sár ha - jó Ma - gyar I - lo - ná - nak ha - ján
fő - lyő gyöngy ko - szo - rú gyöngy.

26. ábra.

Elsőféle virág a búza szép virág.

Refr.

Másikféle virág a szőlő szép virág.

Refr.

Harmadikféle virág a rózsaszép virág.

Refr.

Ne vetekedj vélem, te búza szép virág

Mert bizony én vélem széles ez világ él.

Refr.

Ne vetekedj vélem, te szőlő szép virág

Mert bizony én vélem szent misét szolgálnak.

Refr.

Ne vetekedj vélem, te rózsaszép virág

Mert bizony én vélem lányok dicsekednek.

Refr.

27. ábra.

ANGYALOZÁS

Az angyalozás Erdélyben, Csíkszentdomokoson, Csíkmadarason volt szokás Keresztelő Szent János ünnepén. A szokást mintegy negyven évig tiltották, majd 1991-ben újították fel Csíkszentdomokoson. A falu népe tízesenként (falurészenként) valamelyik ház előtt lombokból imasátrakat épített. Itt imádkoztak az összegyűlt szomszédok. Az angyalozók ezeket a sátrakat keresték fel.

Seregük leányokból állt, csak a csengettyűs szerepét játszotta fiú. Szereplők még a királyné, két kicsi angyal, két zsuzsanna, a menet végén pedig a két hátulsó angyal. Házról házra jártak köszönteni. Éneküket recitálva adták elő. Jutalmul süteményt, tojást, pénzt kaptak, amit elosztottak maguk között az ünnep végén. Az utcán vonulva az „Ó szomorú Jézus” kezdetű éneket éneklük, majd a lombsátorhoz érve a következőt:

28. ábra. Szent Iván-napi tűzugrás, Kazár 1932. (Nógrád megye)

*Felséges Úristen, ki lakozol mennyben,
Örvendezz és vígadj királyi székedben!*

*Dícsértessék Jézus kenyér s bor színében,
Dícsértessék Jézus föld kerekiségiben.*

*Örvendj szívem, örvendj váraozó napon,
Keresztelő János nevének napján.*

*Fényes kristálytükör a Jézusnak szüve,
A szép lilomnak zöldellő mezeje.*

*Itt bár hátra térjen világosság ege,
Semmi ehhez képest a világ szépsége.*

*A tiszta lelkeknek te vagy ékessége,
Sőt paradicsomnak egész fényessége.*

*Te angyaloknak vagy szép virágos kertje,
Szüzek seregeinek balzsamos edénye.*

*Feljött immár a nap az ég táblájára,
Ragyogó csillagok tüzes piaccára.*

*Örvendj szívem, örvendj várakozó napra,
Keresztelő János nevének napjára.*

*Ma Szent János napja, Isten felvirrasztja,
Mert édesatyánknak ma e nevenapja.*

*Iskolásainknak e fő pátronusa
És a küsdedeknek tanító doktora.*

*Józafát vőgyibe vizek áradának,
Citromfák újulnak, rozmarint hajtottak.*

*Hol vagytok, angyalok, itten az egekben,
Hogynem iszonyultok az új történetben?*

*Látjátok a Jézust talpig álló vérben,
Őisteni szívit nagy keserűségben.*

*Számtalan megszegették, fejét koronázták,
Tövissel kirakták, s a fejibe nyomták.*

*Szent Jánoson kívül egy kerek dombocska,
Azon növelkedik egy édes almafa.*

*Édes az almája, cukros a rózsája,
Az alatt ül vala Szűzanya Mária.*

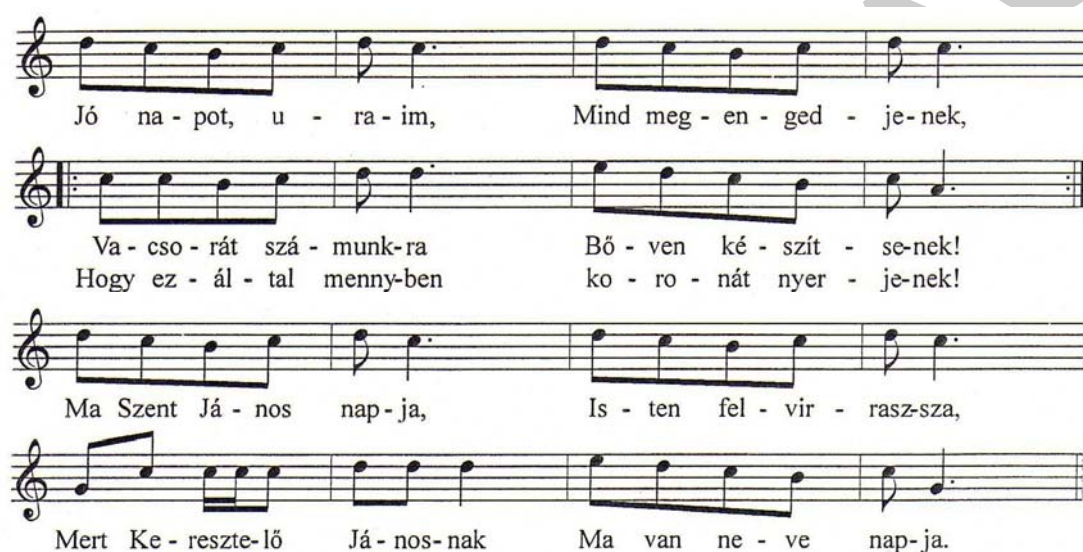
Úgy köti, úgy köti édes koszorúját,

Fejérrel, veressel, fejérrel, veressel.

Ha avval nem éri, arannyal béfeji.

ARATÁS

Július a legnehezebb betakarítási munka, a gabona aratásának hónapja. A munka közben nem, viszont a munkába menet vagy onnan jövet, illetve a pihenők idején daloltak az aratók. Az aratás végeztével néhol aratóünnepet tartottak. Az aratókoszorú átadását is énekszó kísérte. Az alábbi ének gregorián eredetű.

29. ábra.

*Készíjj, gazda, készíjj gazda,
Jó áldomást, jó áldomást!*

*Gyerünk, rózsám, gyerünk, rózsám
a szőlőbe, a szőlőbe.*

*Szedjünk szőlőt, szedjünk szőlőt,
keszkenyőbe, keszkenyőbe,*

*piros almát, piros almát
a kezünkbe, a kezünkbe,*

*csörgő diót, csörgő diót
kebelünkbe, kebelükbe.*

Legjellegzetesebb kalendáriumi szokások előfordulása földrajzi dialektusonként: ⁷

	Dunántúl	Felvidék	Alföld	Erdély	Moldva
Újévi kántálás	*	*	*	*	
Vízkereszti háromkirályjárás	*	*	*		
Balázsjárás	*	*	*		
Farsangköszöntés	*	*		*	
Farsangi vénlánycsúfolás	*	*	*	*	
Gergelyjárás	*	*	*		
Bőjti leányjátékok	*	*			
Virágvasárnapi kiszehordozás		*			
Virágvasárnapi villózás		*			
Zöldágjárás	*	*	*		
Húsvétolás	*	*	*	*	*
Fehérvasárnapi komálás, vésározás	*				*
Pünkösdlés		*	*		
Pünkösdi királyné-járás	*				
Pünkösdi hesspávázás				*	
Szent Iván-napi tűzugrás		*	*		
Angyalozás				*	

⁷ Forrás: Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások. 19. o., Bp., 1997

TANULÁSIRÁNYÍTÓ**1. feladat**

Készítsen el egy kis kalendáriumot, amelyben kiemeli azokat a napokat, amelyekhez valamilyen népszokás kötődik!

2. feladat

Jelölje meg azokat a szokásokat, amelyekhez énekes rítus párosul!

3. feladat

Kérdezze meg a környezetében a környezetében élő idősebb ismerőseit, illetve rokonait az általuk ismert énekes népszokásokról!

MUNKANYELV

ÖNELLENŐRZŐ FELADATOK

1. feladat

Kik és milyen módon jártak egy faluban újévet köszönteni?

2. feladat

Mettől meddig tart a farsang?

3. feladat

Hogy nevezzük a farsang utolsó három napját és mi jellemzi azokat?

4. feladat

Mi a Gergelyjárás?

5. feladat

Ki volt Szent Balázs?

6. feladat

Soroljon föl böjti leányjátékokat!

7. feladat

Milyen hiedelem kapcsolódik a kiszehajtáshoz, illetve a villőzéshez?

8. feladat

Mi a komatál?

9. feladat

Soroljon fel pünkösdi szokásokat!

10. feladat

Melyik népszokásunkhoz kapcsolható az alábbi dallamrészlet?

"Odavetekedik háromféle virág, virágom véled elmegyek, virágom, tőled el sem maradok"

MEGOLDÁSOK

1. feladat

A fiú gyerekek, legények, fiatal házasemberek egyedül vagy csapatosan házról házra járnak, újévet köszöntenek, különféle hangkeltő eszközökkel

2. feladat

Vízkeresztől, január 6-tól a húsvétot megelőző negyvennapos böjt kezdetéig.

3. feladat

Farsangvasárnap, farsanghétfő és húshagyókedd, azaz farsang farkának. A lakodalmak, a mulatságok, a disznótorok ideje.

4. feladat

A gergelyjárás vagy gergelyezés az egész magyar nyelvterületen ismert, az iskolás gyermekek adománygyűjtő, köszöntő, iskolába toborzó, dramatikus játéka.

5. feladat

Szent Balázs püspök a torokbetegségek gyógyítója.

6. feladat

Karikázás, szinalázás, kapus játékok, kanyargó vonulós játékok

7. feladat

A kiszével kihajtották a betegségeket és a telet, a villóággal behozták az egészséget, a megújulást és a tavaszt.

8. feladat

Tojással, kaláccsal, gyümölccsel, borral megrakott kosár, amelyet fehérvasárnap ajándékoztak egymásnak főként leányok barátságuk megpecsételésére.

9. feladat

Pünkösdi királyné-járás, pünkösödölés, pünkösdi hesspávázás, pünkösdi király-választás

10. feladat

A Szent Iván-napi tűzugráshoz.

MUNKANYAG

IRODALOMJEGYZÉK

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Martin György: Magyar tánc típusok és táncdialektusok. Planétás Kiadó, Budapest, 1995
- Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások. Planétás Kiadó Budapest, 1997
- Szapu Magda: Gyermekjátékok. Kaposvár, Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1996
- Kerényi György: Magyar énekes népszokások. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982
- Kiss Áron: Magyar Gyermekjáték-gyűjtemény. Holnap Kiadó, Budapest, 2000
- Bihari Anna – Pócs Éva: Képes magyar néprajz. Corvina Kiadó, Budapest, 1985
- Balassa Iván: Magyar néprajz. Corvina Kiadó, Budapest 1983
- Bálint Sándor: Népünk ünnepei: Az egyházi év néprajza. Szt. István Társulat, Budapest, 1938.
- Dömötör Tekla: Magyar népszokások. Corvina Kiadó, Budapest, 1977
- Dömötör Tekla: Naptári ünnepek – népi színjátszás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1964
- Dömötör Tekla: A népszokások költészete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974
- Dömötör Tekla: Régi és mai magyar népszokások. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986
- A magyar népzene tára a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerk. Bartók Béla és Kodály Zoltán. – Budapest, Akadémiai Kiadó, 1951
1. Gyermekjátékok Bp. 1951
 2. Jeles napok. Bp. 1953
 3. A-B. Lakodalom. Bp. 1955–56
 4. Párosítók. Bp. 1959
 5. Siratók. Bp. 1956
- Somogy Megye Népművészete. Szerkesztette: Kapitány Orsolya, Imrő Judit. Kaposvár, 2001

AJÁNLOTT IRODALOM

Lajos Árpád: Este a fonóban. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1973

Kósa László – Szemerényi Ágnes: Apáról fiúra. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1973

Dr. Róheim Géza: Magyar Néphit és népszokások. Universum Kiadó, Szeged, 1990

Seres András: Barcasági magyar népköltészet és népszokások. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 1984

Martin György: Magyar tánc típusok és táncdialektusok. Planétás Kiadó, Budapest, 1995

Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások. Planétás Kiadó Budapest, 1997

A(z) 1436–06 modul 022–es szakmai tankönyvi tartalomeleme
felhasználható az alábbi szakképesítésekhez:

A szakképesítés OKJ azonosító száma:	A szakképesítés megnevezése
54 212 02 0010 54 01	Kántor-énekvezető
54 212 02 0010 54 02	Kántor-kórusvezető
54 212 02 0010 54 03	Kántor-organista
54 212 03 0010 54 01	Jazz-énekes
54 212 03 0010 54 02	Jazz-zenész (a hangszer megjelölésével)
54 212 04 0010 54 01	Hangkultúra szak
54 212 04 0010 54 02	Klasszikus zenész (a hangszer megjelölésével)
54 212 04 0010 54 03	Magánénekes
54 212 04 0010 54 04	Zeneelmélet-szolfézs szak
54 212 04 0010 54 05	Zeneszerzés szak
54 212 05 0010 54 01	Népi énekes
54 212 05 0010 54 02	Népzenész (a hangszer megjelölésével)
31 212 01 0010 31 01	Szórakoztató zenész II. (hangszer és műfaj megjelölésével)

A szakmai tankönyvi tartalomelem feldolgozásához ajánlott óraszám:

10 óra

MUNKANYAG

A kiadvány az Új Magyarország Fejlesztési Terv
TÁMOP 2.2.1 08/1–2008–0002 „A képzés minőségének és tartalmának
fejlesztése” keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Kiadja a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
1085 Budapest, Baross u. 52.

Telefon: (1) 210–1065, Fax: (1) 210–1063

Felelős kiadó:
Nagy László főigazgató